

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА**

ШУБНА ОЛЕНА ВАСИЛІВНА

УДК 330.111.42

**РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВОЇ АСИМЕТРІЇ
РОЗМІЩЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ
ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ**

**Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил
і регіональна економіка**

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Харків –2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Донбаській державній машинобудівній академії Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, м. Краматорськ.

Науковий керівник: кандидат економічних наук
Гаршина Ольга Костянтинівна,
Донбаська державна машинобудівна академія,
доцент кафедри економічної теорії.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Заяць Тетяна Анатоліївна,
Інститут демографії та соціальних досліджень
імені М.В. Птухи,
завідувач відділу проблем формування
соціального капіталу;

кандидат економічних наук, доцент
Чичкало-Кондрацька Ірина Борисівна,
Харківська національна академія міського господарства,
докторант кафедри економіки будівництва.

Захист відбудеться «17» листопада 2011 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради, шифр Д 64.089.01 у Харківській національній академії міського господарства за адресою: 61002, м. Харків, вул. Революції, 12, у залі засідань Вченої ради академії.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківської національної академії міського господарства за адресою: 61002, м. Харків, вул. Революції, 12.

Автореферат розісланий «13» жовтня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.В. Момот

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Необхідною умовою формування стійкого економічного зростання в Україні є вирішення проблеми ефективного використання найважливішої складової національного багатства – трудових ресурсів. Стратегічною метою формування трудових ресурсів і вдосконалення пропорцій зайнятості на національному й регіональному ринках праці є досягнення їхньої збалансованості й оптимального режиму функціонування. Такий стан неможливий без подолання просторової асиметрії розміщення й функціонування трудових ресурсів у регіонах України.

Сьогодні вивчення питання просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів набуває особливої актуальності. У сучасних умовах зростає роль чинника розміщення трудових ресурсів в інтенсифікації народного господарства й територіальній організації суспільства. Науково-технічний прогрес підсилює вплив розселення населення на виробництво, заглиблює взаємозв'язок між розміщенням трудових ресурсів і соціальних процесів розвитку країни, особливо її соціальної інфраструктури.

Питання економічного простору й регіональної просторової асиметрії висвітлено в наукових працях А. Пределя, Т. Паландера, Е. Гувера, О. Гранберга, В. Радаєва, П. Кругмана, П. Бубенка, В. Чекмарьова, В. Решетило.

Значний внесок у формування й еволюцію теорії людського капіталу зробили багато відомих закордонних економістів, серед них: В. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, Ф. Енгельс, Ж.-Б. Сей, А. Маршал, Т. Шульц, Г. Беккер, М. Критський, Р. Капелюшников, С. Дятлов, А. Добринін. Вивченню цієї проблематики присвятили свої праці українські вчені: Д. Богиня, Т. Заяць, О. Грішнова, М. Долішній, С. Злупко, В. Куценко, Г. Євтушенко, В. Антонюк.

Праці вищеназваних економістів, а також законодавчі акти України склали теоретичну основу дисертаційного дослідження. Незважаючи на тривалість і багатоаспектний характер теоретико-методологічних досліджень проблеми досягнення збалансованого стану регіональних ринків праці до цього часу не розроблений комплексний механізм подолання просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів регіонів України. Вищевикладене й зумовило вибір теми дослідження й визначило мету, структуру і зміст роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи відповідає плану наукових досліджень кафедри економічної теорії Донбаської державної машинобудівної академії й держбюджетних науково-дослідних тем «Трансформація економічної поведінки домогосподарств у транзитивній економіці» (№ДР 0108U010043, 2008 р.), «Інституціональна перебудова економіки України» (№ДР 0110U006162, 2010 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є систематизоване дослідження просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів у розрізі регіонів України, розробка шляхів щодо її подолання й підвищення ефективності реалізації трудового потенціалу регіонів України.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання дослідження:**

- дослідити сутність категорії «просторова асиметрія розміщення трудових ресурсів», її структуру й основні елементи;
- визначити основні чинники, що впливають на процеси формування й відтворення просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів регіонів України;
- виявити особливості й тенденції регіональних аспектів природного відтворення трудових ресурсів України та рівня розвитку їх людського капіталу;
- уточнити регіональні особливості наслідків трудової міграції населення України;
- проаналізувати зайнятість українського населення в особистому підсобному господарстві (ОПГ) й визначити вплив цієї стратегії виживання на ефективність функціонування трудових ресурсів регіонів України;
- оцінити ступінь просторової асиметрії розміщення продуктивних сил у розрізі регіонів України;
- з'ясувати взаємозв'язок регіонального індексу розвитку людського потенціалу і його інтегральних компонентів із масштабами зовнішньої трудової міграції з регіонів України;
- розробити концепції соціально-економічних регіональних програм у розрізі регіонів України;
- запропонувати шляхи подолання просторової асиметрії розміщення й функціонування трудових ресурсів регіонів України.

Об'єктом дослідження є просторова асиметрія розміщення та функціонування трудових ресурсів регіонів України.

Предметом дослідження є закономірності, принципи, чинники формування, відтворення й подолання просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів регіонів України.

Методи дослідження. Теоретичною основою проведеного дослідження є наукові праці провідних вітчизняних і закордонних учених-економістів у галузі проблем регіональної економіки, економічної теорії, економіки праці й міжнародної економіки, законодавчі й нормативні акти України, що регламентують основні напрями державного регулювання зовнішньої міграції й стимулювання розвитку регіонів. Для досягнення поставленої мети в дисертаційному дослідженні використані загальнонаукові й спеціальні методи дослідження:

- аналізу й синтезу, формально-логічні методи – для уточнення поняттєво-термінологічного апарату й теоретичного дослідження основних чинників, що впливають на формування просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів регіонів України;

- економіко-статистичні методи – для аналізу динаміки процесів природного відтворення й реалізації людського потенціалу трудових ресурсів регіонів України;

- метод порівняльного аналізу – для виявлення основних характеристик економічної діяльності домогосподарств східних і західних регіонів України й визначення регіональних типів зовнішньої трудової міграції;

- метод кореляційно-регресійного аналізу – для визначення залежності між масштабами зовнішньої трудової міграції, індексом розвитку людського потенціалу і його інтегральних показників (індексом тривалості життя, індексом освіченості, індексом валового регіонального продукту);

- логіко-структурні методи – для дослідження основних напрямів удосконалення механізму подолання просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів регіонів України;

- індексний метод – для розрахунку індексу розвитку людського потенціалу регіонів.

Наукова новизна одержаних результатів. Найбільш вагомими результатами, що характеризують наукову новизну дисертаційного дослідження, полягають у тому, що:

удосконалено:

– науковий підхід щодо алгоритму розрахунку індексу розвитку людського потенціалу регіонів (ІРЛПР), який, на відміну від існуючих, урахує показники регіонального розвитку, дозволяє прогнозувати величину ІРЛП у регіонах України й визначати потенційні темпи економічного зростання та взаємозв'язок регіонального індексу розвитку людського потенціалу і його інтегральних компонентів із масштабами зовнішньої трудової міграції з регіонів України, що дозволяє оцінити вплив якості життя населення регіонів на формування просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів унаслідок зовнішньої трудової міграції;

– критерій класифікації регіонів України на більш і менш розвинені на основі співвідношення валового регіонального продукту (ВРП) й видатків на душу населення, що дозволяє оцінити ефективність використання трудових ресурсів на регіональних ринках праці і якість життя населення в регіональному розрізі;

– типологізацію моделей зовнішньої трудової міграції населення східних і західних регіонів України на підставі виділення таких характерних ознак: статеві й вікові характеристики, рівень освіти й професійна орієнтація,

відповідність виконуваної за кордоном роботи основним спеціальностям, термін перебування, наявність планів залишитися за кордоном на постійне місце проживання;

– концепції соціально-економічних регіональних програм для Донецької та Тернопільської областей, що являють собою комплекси взаємопов'язаних завдань і заходів, спрямованих на досягнення збалансованого стану регіональних ринків праці, які, на відміну від уже існуючих, ураховують не тільки кількісні, але й якісні характеристики трудових ресурсів регіонів і забезпечують створення однаково сприятливих умов для ефективного природного відтворення, розвитку й реалізації людського капіталу в регіонах України;

дістали подальшого розвитку:

– категорія «просторова асиметрія розміщення трудових ресурсів» як ступінь концентрації значної кількості трудових ресурсів на території одних регіонів країни й одночасно низький ступінь їхньої концентрації в інших регіонах, сформованих у результаті існуючих розбіжностей у регіональній структурі й взаємодії елементів природного, соціального й міграційного відтворення населення;

– класифікація чинників формування просторової асиметрії розміщення й функціонування трудових ресурсів регіонів України, до яких поряд із загальноприйнятими віднесені регіональні особливості економічної поведінки домашніх господарств України й специфічні характеристики зовнішньої трудової міграції населення більш і менш розвинених регіонів;

– концепція просторової асиметрії розміщення продуктивних сил шляхом розробки індексу регіональної асиметрії, який враховує різницю у розмірі валового регіонального продукту, що доводиться на гривну витрат населення в регіональному розрізі.

Практичне значення отриманих результатів. Викладені в дисертаційному дослідженні наукові результати можуть бути використані для подальшого дослідження природного відтворення і функціонування трудових ресурсів регіонів України. Положення і висновки дисертаційної роботи застосовуються як у практиці регіональних, місцевих органів управління, так і окремих підприємств.

Деякі результати дисертаційної роботи відкривають можливості їх використання в діяльності Новокраматорського машинобудівного заводу м. Краматорськ Донецької області (акт впровадження № 1 від 05.10. 2010 р.) Запропоновані підходи до визначення індексу розвитку людського потенціалу регіону та перспективних напрямів удосконалення державної підтримки малого бізнесу й підприємництва використовуються в діяльності Слов'янської міської ради Донецької області (акт впровадження № 2 від 29.09. 2010 р.). Окремі

наукові рекомендації, які узагальнені в дисертаційній роботі, використовує в своїй практичній діяльності Донецька обласна рада. Зокрема, пропозиції щодо оцінювання рівня життя населення області та визначення пріоритетних напрямів щодо його покращення; методичний підхід щодо розробки соціально-економічної регіональної програми Донецької області (акт впровадження №4 від 16.04.2011 р.).

Теоретичні положення дисертаційної роботи включені в програму навчальних дисциплін «Макроекономіка», «Національна економіка», «Міжнародна економіка», «Фінансова поведінка домогосподарств», які викладаються в Донбаській державній машинобудівній академії МОН України згідно з освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра за напрямками «Економіка підприємства», «Фінанси та кредит», «Облік та аудит» та «Менеджмент організацій і адміністрування» (лист № 062-05-1664 від 04.10.2010 р.).

Особистий внесок дисертанта. Усі наукові результати, викладені в дисертаційній роботі, отримані автором особисто й відтворюють авторський підхід до вирішення проблеми подолання просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів регіонів України. Особистий внесок здобувача в наукових працях, виданих у співавторстві, конкретизовано у списку публікацій за темою дисертації.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дисертаційного дослідження доповідалися й були схвалені на міжнародних науково-практичних конференціях «Наукова думка інформаційного століття – 2008» (м. Дніпропетровськ, 2008), «Науковий потенціал світу» (м. Дніпропетровськ, 2008), «Проблеми формування нової економіки XXI сторіччя» (м. Дніпропетровськ, 2008), «Перспективні розробки науки й техніки» (м. Дніпропетровськ, 2008), «Формування доходної бази сільських і міських поселень. Проблеми й перспективи соціально-економічного розвитку територій» (м. Рязань, 2007), «Малий і середній бізнес: перспективи розвитку в сучасних умовах» (м. Рязань, 2010).

Публікації. За результатами наукової роботи опубліковано 16 наукових праць загальним обсягом 4,81 ум.-друк. арк., у тому числі 9 статей у спеціалізованих виданнях ВАК України, 7 публікацій – у матеріалах наукових конференцій, з яких особисто автору належить 4,3 ум.-друк. арк.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 229 сторінок, основний зміст роботи викладено на 175 сторінках. Список використаних джерел нараховує 233 найменування і має обсяг 24 сторінки. Дисертація містить 46 таблиць, 17 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено науковий зв'язок із науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження, показано наукову новизну та практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі «Теоретико-методологічні аспекти розміщення продуктивних сил регіонів України» узагальнено теоретичні дослідження вітчизняних і зарубіжних авторів щодо природи та змістовності регіонального економічного простору і просторової асиметрії соціально-економічного розвитку регіонів. На основі розгляду теоретичних підходів дістало подальшого розвитку визначення категорії «просторова асиметрія розміщення трудових ресурсів» як ступінь концентрації значної кількості трудових ресурсів на території одних регіонів країни й одночасно низький ступінь їхньої концентрації в інших регіонах, сформованих у результаті існуючих розбіжностей в регіональній структурі й взаємодії елементів природного, соціального й міграційного відтворення населення.

Формування просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів безпосередньо пов'язане з процесом розселення населення. Розселення населення є невід'ємною складовою територіальної організації продуктивних сил, оскільки його стан характеризується сукупністю взаємопов'язаних і взаємозалежних поселень, що розглядаються як форми територіальної організації виробництва й розселення населення.

У процесі аналізу сутності просторової асиметрії розміщення й функціонування трудових ресурсів регіонів України в безпосередньому взаємозв'язку з процесами розселення конкретизовано чинники її формування, які поділено на дві групи.

Першу групу створюють умови розміщення продуктивних сил на конкретній території: природно-ресурсні, економічні, соціальні й екологічні чинники. Друга група чинників просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів охоплює безпосередньо чинники розміщення продуктивних сил, зумовлені техніко-економічними особливостями, своєрідністю технічної організації підприємств і галузей виробництв. До чинників розміщення відносять електро-, тепло-, водо-, трудомісткість продукції, транспортабельність сировини тощо.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемам розміщення й функціонування трудових ресурсів, дозволив визначити основні показники просторової асиметрії розміщення й функціонування трудових ресурсів регіонів України, що було поділено на дві групи (табл. 1).

Основні показники просторової асиметрії розміщення й функціонування трудових ресурсів регіонів України

Показники просторової асиметрії, що характеризують процеси природного відтворення населення	Показники просторової асиметрії, що характеризують ефективність функціонування трудових ресурсів регіонів
1) щільність населення в регіонах України; 2) частка міського й сільського населення в населенні регіону; 3) коефіцієнти народжуваності, смертності й природного приросту населення в регіонах; 4) середній розмір, структура домогосподарств регіонів.	1) частка економічно активного населення в населенні регіону; 2) регіональні рівні зайнятості й безробіття; 3) рівень розвитку людського капіталу трудових ресурсів регіонів України; 4) наявний доход у розрахунку на одну особу в регіональному розрізі.

Розходження в перерахованих вище показниках у розрізі регіонів України призводять до двох основних проявів просторової асиметрії розміщення й функціонування трудових ресурсів: до особливостей економічної поведінки домогосподарств у регіонах України та до розходжень у масштабах і напрямках міграційних потоків трудових ресурсів регіонів України.

У дисертації доведено, що якісною характеристикою трудових ресурсів на сучасному етапі є людський капітал, що являє собою сформований у результаті інвестицій і накопичений людиною запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, які доцільно використовуються в тій або іншій сфері суспільного відтворення, сприяють зростанню продуктивності праці й ефективності виробництва й тим самим впливають на зростання доходів цієї людини.

Відсутність необхідних умов для ефективної реалізації людського капіталу в регіонах України спричиняє активізацію населенням різних стратегій виживання, основною серед яких є зовнішня трудова міграція, що є одним із найбільш важливих чинників розвитку трудового потенціалу, які впливають на формування кількісних і якісних характеристик трудових ресурсів регіону.

У другому розділі «Просторова асиметрія функціонування трудових ресурсів регіонів України» здійснено диференціацію регіонів України з позицій ефективності використання трудових ресурсів, досліджено індекс розвитку людського потенціалу регіонів, проведено аналіз регіональних особливостей економічної поведінки домашніх господарств Донецької, Тернопільської областей і прикордонних областей України.

З метою виявлення особливостей регіональної економічної поведінки домашніх господарств усі регіони України поділено на дві групи: більш розвинені й менш розвинені. В якості критерію групування запропонований

показник, що характеризує співвідношення валового регіонального продукту й видатків на душу населення.

Результати групування представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Групування регіонів України на більш й менш розвинені регіони

	Відношення ВРП на душу населення до витрат на душу населення									
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	У середньому за період
більш розвинені регіони										
м. Київ	2,153	1,994	1,929	2,006	1,779	1,662	1,755	1,545	0,846	1,690
Донецький	1,392	1,292	1,327	1,547	1,424	1,420	1,373	1,276	0,738	1,287
Дніпропетровський	1,268	1,224	1,230	1,351	1,315	1,353	1,397	1,530	0,792	1,256
Полтавський	1,247	1,244	1,207	1,510	1,411	1,424	1,398	1,263	1,288	1,329
Одеський	1,398	1,352	1,257	1,265	1,119	1,109	1,135	1,194	1,057	1,204
У середньому по Україні	1,160	1,104	1,134	1,258	1,157	1,153	1,156	1,121	1,017	1,139
менш розвинені регіони										
Запорізький	1,129	1,085	1,085	1,292	1,221	1,230	1,255	1,191	0,700	1,117
Харківський	1,092	1,049	1,084	1,242	1,117	1,136	1,160	1,143	0,739	1,075
Київський	0,991	0,972	0,998	1,197	1,111	1,101	1,133	1,127	0,985	1,065
Луганський	1,013	1,004	0,985	1,139	1,104	1,096	1,114	1,078	0,818	1,034
Миколаївський	1,151	1,032	0,974	1,175	1,027	1,056	1,000	0,973	1,112	1,053
м. Севастополь	1,153	1,088	1,040	1,050	0,992	1,111	1,036	0,978	0,828	1,027
Івано-Франківський	1,086	1,078	1,068	1,117	1,055	1,008	0,942	0,888	0,896	1,012
А Р Крим	0,942	0,920	0,899	0,988	0,925	0,953	0,912	0,901	0,807	0,915
Волинський	1,063	0,903	0,869	1,011	0,963	0,914	0,920	0,872	0,974	0,941
Кіровоградський	0,974	0,913	0,928	1,041	0,923	0,911	0,861	0,904	1,153	0,953
Черкаський	0,920	0,865	0,859	0,982	0,960	0,946	0,900	0,935	1,191	0,947
Львівський	0,938	0,930	0,920	0,975	0,867	0,903	0,892	0,842	0,760	0,890
Рівненський	0,977	0,895	0,881	0,987	0,929	0,924	0,891	0,835	0,788	0,899
Закарпатський	0,965	0,956	0,926	0,972	0,893	0,896	0,868	0,824	0,713	0,887
Сумський	1,034	0,973	0,895	0,961	0,881	0,848	0,825	0,818	1,095	0,921
Чернігівський	0,918	0,893	0,906	0,981	0,882	0,858	0,850	0,833	0,790	0,877
Херсонський	1,007	0,925	0,903	0,949	0,844	0,815	0,749	0,813	0,727	0,854
Вінницький	0,993	0,915	0,874	0,929	0,837	0,840	0,798	0,798	0,880	0,872
Хмельницький	0,896	0,840	0,865	0,899	0,806	0,803	0,794	0,780	0,694	0,817
Житомирський	0,847	0,792	0,789	0,866	0,789	0,766	0,735	0,742	0,774	0,788
Чернівецький	0,884	0,889	0,794	0,791	0,733	0,731	0,727	0,723	1,421	0,835
Тернопільський	0,857	0,844	0,778	0,799	0,737	0,741	0,728	0,708	0,772	0,772

Регіональна економічна диференціація має різні форми прояву. Насамперед вона стосується нерівномірності розвитку провідних галузей економіки – промисловості, сільського господарства, сфери послуг. Виробництво валового регіонального продукту в Донецькій області здійснюється переважно в галузях промисловості, тоді як у Тернопільській області більшою мірою за рахунок найменш доходних галузей – сільського господарства й сфери послуг.

Проведений у дисертаційній роботі аналіз динаміки показників, що характеризують стан ринку праці в Донецькій і Тернопільській областях дозволив виявити існування тісного взаємозв'язку між регіональними особливостями виробництва доданої вартості й станом ринку праці: області з високою концентрацією промислової діяльності характеризуються більш ефективним використанням ресурсів домашніх господарств, низьким рівнем безробіття, високим рівнем потреби підприємств у робочій силі, відносно високою заробітною платою, ніж області, валовий регіональний продукт яких переважно виробляється за рахунок сільського господарства й сфери послуг.

Регіональні особливості ринку праці в свою чергу призводять до формування особливостей в економічній поведінці суб'єктів домогосподарств, що проживають у різних регіонах України. Так, домогосподарства Донецької області здебільшого орієнтовані на роботу у сфері найманої праці, домашні господарства Тернопільської області вимушені головним чином використовувати різні стратегії виживання, найбільш поширеними з яких є ведення особистого підсобного господарства та зовнішня трудова міграція.

Здійснений аналіз регіональних аспектів і наслідків зайнятості трудових ресурсів в особистому підсобному господарстві доводить: масштабне використання домашніми господарствами населення України такої стратегії виживання як ведення особистого підсобного господарства спричиняє нерациональне використання трудових ресурсів країни. Особи, зайняті винятково підсобним господарством, не беруть участі у формуванні бюджетів, фондів соціального страхування й пенсійних фондів. В аграрному секторі економіки України основними виробниками сільськогосподарської продукції є господарства населення, при цьому більша частина продукції виробляється в дрібних господарствах, у яких тільки надлишки продукції потрапляють на ринок. Тому можна стверджувати, що сільськогосподарське виробництво трансформаційної економіки слабше залучене до товарно-грошових відносин, ніж будь-яка інша галузь національної економіки України. При цьому домашні господарства менш розвинених регіонів переважно орієнтовані на споживання й продаж продукції особистих підсобних господарств, ніж домашні господарства більш розвинених регіонів.

На підставі комплексного аналізу основних тенденцій зовнішньої трудової міграції населення України визначено два типи зовнішньої трудової міграції, основні характеристики яких представлені в табл. 3.

Таблиця 3

Основні характеристики реалізації зовнішньої трудової міграції населенням Донецької й Тернопільської областей

Характеристики зовнішньої трудової міграції	Більш розвинені регіони (Донецька область)	Менш розвинені регіони (Тернопільська область)
Основні напрямки	Російська Федерація	країни Західної й Центральної Європи; основна приймаюча країна – Італія
Професійна орієнтація	високооплачувана робота, що вимагає високої кваліфікації	низькооплачувана робота, що не вимагає високої кваліфікації
Основні мігранти	чоловіки молодого й середнього віку	жінки середнього віку
Відповідність виконуваної роботи основним спеціальностям	відповідає	не відповідає
Рівень утворення мігрантів	високий	високий
Термін перебування за кордоном	короткочасний	тривалий
Бажання залишитися за кордоном на постійне місце проживання	нехарактерно	характерно

Аналіз характеристик зовнішньої трудової міграції свідчить про те, що наслідки міграції трудових ресурсів із більш розвинених регіонів в основному мають економічний характер і не змінюють соціально-економічну інфраструктуру родини. Наслідки міграції трудових ресурсів із менш розвинених регіонів, навпаки, мають яскраво виражений соціальний характер. Останнє пояснюється тим, що значну частину трудових мігрантів із менш розвинених регіонів становлять молоді жінки репродуктивного працездатного віку, які найближчим часом не збираються повертатися до України, що спричиняє негативні демографічні й соціальні наслідки через руйнування сімейних відносин і несприятливу для народження й виховання дітей специфіку «емігрантського» способу життя.

У третьому розділі «Удосконалення механізму подолання регіональної асиметрії розміщення трудових ресурсів України» була оцінена ступінь асиметрії розвитку регіонів України. З цією метою запропоновано використання індексу регіональної асиметрії, який враховує різницю у розмірі ВРП, що доводиться на гривну витрат населення в регіональному розрізі. Для розрахунку коефіцієнта регіональної асиметрії пропонується використовувати наступну формулу:

$$I_{PAC} = 1 - 2 \cdot \left(\sum_{i=1}^n \frac{BPI'_i \cdot B'_i}{20000} + \sum_{i=2}^n \frac{B'_i \cdot \sum_{j=1}^{i-1} BPI'_j}{10000} \right), \quad (1)$$

де I_{PAC} – індекс регіональної асиметрії;

n – число регіонів ($i = \overline{1, n}$; $j = \overline{1, n}$);

BPI' – частка ВРП регіону в ВРП країни;

B' – частка витрат населення регіону в інтегральних витратах населення країни.

Індекс регіональної асиметрії може мати значення в діапазоні від нуля до одиниці. З наближенням значення індексу до нуля, ступінь регіональної асиметрії знижується. При розрахунку індексу регіональної асиметрії необхідно відсортувати регіони щодо ВРП до витрат їх населення.

Динаміка розрахункових значень індексу регіональної асиметрії для України в часовий період з 2001 по 2011 рр. представлена на рис. 1.

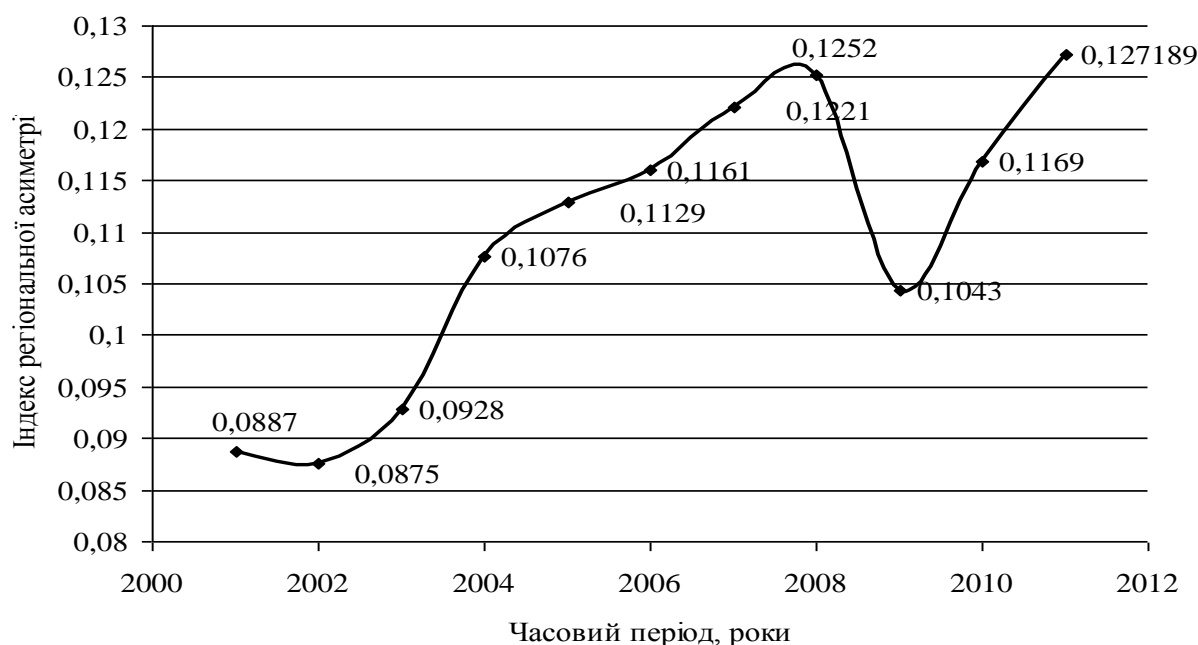

Рис. 1. Динаміка індексу регіональної асиметрії України за 2001-2011 роки (значення 2011 року - прогнозне).

Таким чином можна зробити висновок про збільшення диспропорцій в регіональному розвитку України, що мало місце в період з 2001 по 2008 роки. Зменшення значення індексу регіональної асиметрії України у 2009 році, на нашу думку, пояснюється кризовими явищами в економіці країни, які, в першу чергу, зачепили промислово розвинені регіони, у той час, як регіони з аграрною спеціалізацією не так гостро відчули на собі наслідки цих явищ. Але вже починаючи з 2010 року динаміка індексу регіональної асиметрії України

характеризується позитивною тенденцією. Це свідчить про необхідність ліквідації спостережуваної негативної динаміки. З цією метою виявлено основні чинники, які впливають на ВРП як на основний показник, що характеризує соціально-економічний розвиток регіону.

Показники соціально-економічного розвитку регіонів України, які використовуються для аналізу їх впливу на розмір ВРП (VRP) представлені в таблиці 4.

Таблиця 4

Показники соціально-економічного розвитку регіонів України

Показник	Умовне позначення	Одиниця виміру
Валовий регіональний продукт	VRP	млн. грн.
Розмір середньомісячної заробітної плати	ZP	грн.
Вартість основних засобів	OZ	млн. грн.
Інвестиції в основний капітал	IOK	млн. грн.
Загальна сума витрат на інноваційну діяльність підприємств	ID	тис. грн.
Економічно активне населення працездатного віку	EAN	тис. осіб
Безробітне населення працездатного віку	BN	тис. осіб
Масштаби зовнішньої еміграції	ZE	осіб
Масштаби зовнішньої імміграції	ZI	осіб
Масштаби внутрішньої еміграції	VE	осіб
Масштаби внутрішньої імміграції	VI	осіб
Кількість малих підприємств	MP	одиниць
Кількість організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи	NP	одиниць
Розмір викидів шкідливих речовин і діоксиду вуглецю в атмосферне повітря	Vik	тис. т.

За допомогою програмного пакету Statistica 6.0. визначено найбільш значущі чинники, які здійснюють вплив на прогнозне значення ВРП та побудовано експоненціальний прогноз залежності ВРП Донецької і Тернопільської областей від досліджуваних показників:

$$\text{- для Донецької області: } y = VRP = -114132 + 123 \cdot MP + 53 \cdot ZP + 57 \cdot Vik \quad (2)$$

$$\text{- для Тернопільської області: } y = VRP = 2383,19 - 19,54 \cdot BN + 6,7 \cdot ZP. \quad (3)$$

Виходячи з прогнозних моделей залежності ВРП Донецької і Тернопільської областей від показників соціально-економічного стану регіону розроблено Концепції їх регіональних програм. Основні відмінності, на яких базується розробка Концепцій регіональних програм для Донецької і Тернопільської областей, представлені в таблиці 5.

На базі запропонованих Концепцій регіональних програм для цих областей розроблено систему заходів, спрямованих на згладжування просторової асиметрії розміщення та функціонування трудових ресурсів регіонів України.

До цих напрямів віднесено:

- реалізацію системи заходів, спрямованих на підвищення ефективності професійно-орієнтаційної роботи з населенням на рівні загальноосвітніх установ, професійно-технічних училищ і вищих навчальних закладів, основною метою яких є ліквідація невідповідності професійно-кваліфікаційної структури трудових ресурсів регіонів потребам регіональних ринків праці;

- розвиток інституту соціальної відповідальності бізнесу як перспективного напрямку стимулювання трудової діяльності населення в регіонах України.

Таблиця 5

**Основні характеристики Концепцій регіональних програм
Донецької та Тернопільської областей**

Концепція регіональної програми для Донецької області	Концепція регіональної програми для Тернопільської області
Мета	
Досягнення стабільного економічного зростання, формування якісного та безпечного середовища життєдіяльності населення Донецької області.	Досягнення стабільного стану ринку праці Тернопільської області, підвищення ступеня ефективності використання трудових ресурсів регіону шляхом створення нових робочих місць.
Завдання	
<ul style="list-style-type: none"> – стабілізація демографічної ситуації; – підвищення рівня та якості життя населення; – поліпшення умов праці; – посилення соціального захисту населення; – розвиток охорони здоров'я та освіти; – покращення екологічної ситуації в області. 	<ul style="list-style-type: none"> – формування інвестиційного іміджу Тернопільської області; – підвищення рівня та якості життя населення; – поліпшення умов праці; – створення нових робочих місць; – зменшення безробіття; – зменшення масштабів зовнішньої міграції.
Пріоритетні напрями	
<ul style="list-style-type: none"> – реальний сектор економіки; – демографічна ситуація; – зайнятість населення та ринок праці; – соціальна відповідальність бізнесу; – профорієнтаційна робота з населенням; – доходи населення та заробітна плата; – екологічний стан в області. 	<ul style="list-style-type: none"> – реальний сектор економіки; – інвестиційний клімат області; – мале підприємництво; – транскордонне співробітництво домогосподарств; – дистанційна зайнятість; – туристична галузь.

У ході дослідження встановлено, що масштаби зовнішньої трудової міграції з регіонів України перебувають в обернено пропорційній залежності від інтегрального показника індексу розвитку людського потенціалу – індексу валового регіонального продукту. При цьому побудовано експонентні моделі залежності масштабів зовнішньої трудової міграції від індексу валового регіонального продукту:

- для Донецької області: $y = 8,59 - 4,31 e^x$; (4)

- для Тернопільської області: $y = 1,25 - 0,55 e^x$. (5)

Удосконалена модель управління масштабами зовнішньої міграції як одним із чинників згладжування просторової асиметрії розміщення й функціонування регіональних трудових ресурсів (рис. 2).

Рис. 2. Модель управління масштабами зовнішньої міграції трудових ресурсів регіонів.

З метою підвищення ефективності використання трудових ресурсів регіонів України внаслідок зниження масштабів зовнішньої трудової міграції за допомогою досягнення зростання індексу розвитку людського потенціалу розроблено систему заходів, спрямованих на підвищення валового регіонального продукту, основними серед яких є такі:

- удосконалення державної підтримки малого бізнесу в регіонах України;
- залучення інвестиційних коштів, що спрямовуються на відродження вітчизняних підприємств;
- розвиток транскордонного співробітництва домогосподарств прикордонних областей України.

ВИСНОВКИ

Дисертаційна робота спрямована на розв'язання важливої економічної проблеми – згладжування регіональної асиметрії розміщення та функціонування трудових ресурсів України. Проведене дослідження дає підстави зробити низку висновків і узагальнень, що мають практичний характер і можуть бути використані з метою зменшення диференціації соціально-економічного розвитку регіонів України.

1. На підставі аналізу існуючих наукових досягнень, економічних праць, що безпосередньо стосуються проблематики просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів регіонів, визначення й дослідження причин її виникнення, сформульоване власне авторське визначення просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів регіонів як ступеня концентрації значної кількості трудових ресурсів на території одних регіонів країни й одночасно низького ступеня їхньої концентрації в інших регіонах, сформованих у результаті існуючих розбіжностей у регіональній структурі та взаємодії елементів природного, соціального й міграційного відтворення населення.

2. На базі дослідження нерівномірності розміщення трудових ресурсів у безпосередньому взаємозв'язку з еволюцією процесу розселення визначено основні чинники формування й відтворення регіональної асиметрії розміщення трудових ресурсів, до яких належать специфічні характеристики (що виникають унаслідок дії певних чинників) територіальної організації населення регіонів країни.

3. Просторова асиметрія розміщення й функціонування трудових ресурсів регіонів України характеризується двома групами показників: такими, що характеризують процеси природного відтворення населення, та тими, що впливають на ефективність функціонування трудових ресурсів регіонів. У процесі дисертаційного дослідження встановлено, що для західних регіонів України характерним є відносно ефективне природне відтворення трудових ресурсів і низький ступінь реалізації людського капіталу, у східних регіонах країни, навпаки, низький ступінь ефективності природного відтворення трудових ресурсів супроводжується більш ефективною реалізацією людського капіталу.

4. Дослідження запропонованих у дисертаційній роботі типів трудової міграції дозволило дійти висновку, що наслідки міграції трудових ресурсів із більш розвинених регіонів загалом мають економічний характер і не змінюють соціально-економічну інфраструктуру родини. Наслідки міграції трудових ресурсів із менш розвинених регіонів, у свою чергу, мають яскраво виражений соціальний характер.

5. Аналіз регіональних аспектів і наслідків зайнятості населення в особистому підсобному господарстві показав, що масштабне використання домашніми господарствами населення України цієї стратегії виживання спричиняє нераціональне використання трудових ресурсів країни. При цьому домашні господарства менш розвинених регіонів найчастіше орієнтовані на споживання й продаж продукції ОПГ, ніж домашні господарства більш розвинених регіонів.

6. З метою оцінки динаміки диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України запропоновано використання індексу регіональної асиметрії, який враховує різницю у розмірі ВРП, що доводиться на гривну витрат населення в регіональному розрізі. Аналіз розрахункових значень такого індексу дає підстави для висновків про збільшення ступеня асиметрії регіонального розвитку України в період з 2001 по 2011 роки.

7. У дисертаційній роботі здійснено вдосконалення алгоритму розрахунку індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП) регіонів. Використання в процесі дослідження факторного методу економічного аналізу для визначення взаємозв'язку регіонального індексу розвитку людського потенціалу і його інтегральних компонентів із масштабами зовнішньої трудової міграції з регіонів України дозволило довести, що вирішальний вплив на масштаби зовнішньої трудової міграції здійснює індекс валового регіонального продукту. При цьому залежність між показниками носить зворотний характер.

8. На підставі побудованих у дисертації моделей залежності ВРП Донецької та Тернопільської областей від показників соціально-економічного розвитку регіонів розроблено Концепції їх регіональних програм. При цьому в Концепції регіональної програми для Донецької області запропоновані комплекси взаємопов'язаних завдань і заходів, спрямованих на досягнення стабільного економічного зростання, формування якісного та безпечного середовища життєдіяльності населення, для Тернопільської – забезпечення стабільного стану ринку праці області, підвищення ступеня ефективності використання трудових ресурсів регіону шляхом створення нових робочих місць.

9. У результаті дослідження розроблено систему заходів, спрямованих на подолання просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів регіонів. Ця система являє собою комплекс соціально-економічних заходів, спрямованих на досягнення збалансованого стану регіональних ринків праці, що, на відміну від уже існуючих, ураховує не тільки кількісні, але й якісні характеристики трудових ресурсів регіонів і забезпечує створення однаково сприятливих умов для ефективного природного відтворення, розвитку й реалізації людського капіталу в усіх регіонах України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ РОБІТ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
Статті в наукових фахових виданнях

одноосібні:

1. Шубная Е. В. Роль домашних хозяйств в аграрном секторе экономики Украины / Е.В. Шубная // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2008. – Випуск 237 : у 6 т. Т. III. – С. 645–655.
2. Шубна О. В. Інституційні аспекти економічної діяльності домашніх господарств / О.В. Шубна // Вісник ДонНУЕТ. – Донецьк, 2008. – № 4 (40). – С. 64–70. – (Серія: Економічні науки).
3. Шубная Е. В. Региональные особенности экономического поведения украинских домашних хозяйств / Е.В. Шубная // Економічний простір: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2009. – № 2/22. – С. 186–195.
4. Шубная Е. В. Пространственная асимметрия размещения трудовых ресурсов регионов Украины / Е.В. Шубная // Регіональна бізнес-економіка та управління: науковий, виробничо-практичний журнал. – 2009. – № 4 (24). – С. 136–144.
5. Шубная Е.В. Социальная ответственность бизнеса как инструмент преодоления пространственной асимметрии размещения трудовых ресурсов регионов Украины / Е.В. Шубная // Науч. вестник Донбасской государственной машиностроительной академии. – Краматорск: ДГМА, 2010. – № 4 (21). – С. 282–286.
6. Шубна О.В. Подолання просторової асиметрії розміщення та функціонування трудових ресурсів регіонів України (на прикладі Донецької та Тернопільської областей) / О.В. Шубна // Наук. вісник Донбаської державної машинобудівної академії. – 2010. – № 1 (6 Е). – С. 443–449.

зі співавторами:

7. Шубная Е.В. Индекс грамотности взрослого населения в регионах Украины / Е.В. Шубная, О.К. Гаршина // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – Випуск 257. – С. 704–709. (*Особистий внесок: розроблено алгоритм розрахунку індексу грамотності дорослої людини в регіонах України*).
8. Шубная Е.В. Пространственная асимметрия размещения производительных сил как результат региональных особенностей экономического поведения украинских домохозяйств / Е.В. Шубная, О.К. Гаршина // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 9 (99). – С. 162–173. (*Особистий внесок: розроблено критерій класифікації регіонів України на більш і менш розвинені*).

9. Шубна О.В. Индекс розвитку людського потенціалу в регіонах України / О.В. Шубна, О.К. Гаршина // Прометей: регіональний зб. наук. праць з економіки. ІЕПД НАН України. – Донецьк: ДЕГІ, 2010. – №1 (31). – С. 113–118. (*Особистий внесок: удосконалено алгоритм розрахунку індексу розвитку людського потенціалу регіонів*).

Матеріали наукових конференцій:

одноосібні:

1. Шубная Е. В. Инвестиционная деятельность домохозяйств как фактор ускорения экономического развития региона / Е.В. Шубная // Формирование доходной базы сельских и городских поселений. Проблемы и перспективы социально-экономического развития территорий: матер. междунар. науч.-практ. конф. (1–2 марта 2007 года) / под ред. Н. А. Мишаковой; Ряз. гос. ун-т им. С. А. Есенина. – Рязань, 2007. – С. 107–111.

2. Шубная Е. В. Экономическое поведение домашних хозяйств Украины в региональном разрезе / Е.В. Шубная // Проблеми формування нової економіки ХХІ століття : матер. 1-ой междунар. науч.-практ. конф. (17–19 декабря 2008 г.). – Днепропетровск : ПГАСА, 2008. – С. 127–130.

3. Шубная Е. В. Фазы бюджетного давления на разных стадиях жизненного цикла домохозяйств / Е.В. Шубная // *Vedecke myslene inflacního století – 2008 : materialy IV Mezinárodní vedecko-praktická conference.* – Praha : Education and Science s.r.o., 2008. – Dil. 5. *Ekonomické vedy. Filosofie.* – 3–5 s.

4. Шубна О. В. Сутність і причини виникнення просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів регіонів України / О. В. Шубна // *Zpravy vedecke ideje.* – 2009 : materialy V Mezinárodní vedecko-praktická conference. – Praha : Education and Science s.r.o., 2009. – Dil. 5. *Ekonomické vedy.* – 17–21 s.

5. Шубна О. В. Вплив інституційної середовища на економічну діяльність домогосподарств / О. В. Шубна // *Naukowy potencjal swiata – 2008 : materialy IV Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji.* Тум 3. *Ekonomiczne nauki. Państwowy zarząd. – Przemysł : Nauka i studia,* 2008. – 22–26 s.

6 Шубна О.В. Индекс розвитку людського потенціалу прикордонних областей України / О.В. Шубна // Наука і вища освіта: тези доповідей учасників ХVІІІ Міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених (22-23 квітня 2010 р). – Запоріжжя: Вид-во ТПУ, 2010. – Т. 1. – С. 326–327.

7. Шубная Е.В. Социальная ответственность малого бизнеса в Украине / Е.В. Шубная // Малый и средний бизнес: перспективы развития в современных условиях : матер. междунар. науч.-практ. конф. (24-25 апреля 2010 г.); Ряз. гос. ун-т им. С.А. Есенина, 2010. – С. 107–111.

АНОТАЦІЯ

Шубна О.В. Регіональні особливості просторової асиметрії розміщення та функціонування трудових ресурсів України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Харківська національна академія міського господарства. – Харків, 2011.

Дисертація присвячена розробці науково-методичних і практичних рекомендацій щодо зменшення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України шляхом згладжування регіональної асиметрії розміщення та функціонування трудових ресурсів.

Обґрунтовано авторське визначення просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів регіонів, визначено показники і чинники її формування. Проведено аналіз регіональних аспектів розміщення, природного відтворення і руху трудових ресурсів України.

Здійснено аналіз та оцінку рівня розвитку людського капіталу в регіонах України. Удосконалено науковий підхід щодо алгоритму розрахунку індексу розвитку людського потенціалу регіонів. Досліджено взаємозв'язок регіонального індексу розвитку людського потенціалу і його інтегральних компонентів із масштабами зовнішньої трудової міграції з регіонів України.

Здійснено диференціацію регіонів України з позицій ефективності використання трудових ресурсів. Проведено аналіз регіональних особливостей економічної поведінки домашніх господарств. Визначені основні характеристики трудової міграції домогосподарств із більш і менш розвинених регіонів. Розроблений індекс регіональної асиметрії та запропоновано концепції регіональних соціально-економічних програм.

Ключові слова: економічний простір, регіон, регіональна асиметрія розміщення та функціонування трудових ресурсів регіону, домогосподарство, людський капітал, індекс розвитку людського потенціалу, міграція, особисте підсобне господарство, індекс регіональної асиметрії, концепція соціально-економічної регіональної програми.

АННОТАЦИЯ

Шубная Е.В. Региональные особенности пространственной асимметрии размещения и функционирования трудовых ресурсов Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.05 – развитие продуктивных сил и региональная экономика. – Харьковская национальная академия городского хозяйства. – Харьков, 2011.

Диссертация посвящена решению актуального научно-практического задания – систематизированному исследованию региональной асимметрии размещения трудовых ресурсов, разработке путей ее преодоления и повышения эффективности реализации трудового потенциала регионов Украины. Сосредоточено внимание на сущности экономического пространства и социально-экономической асимметрии регионального развития. Обосновано авторское определение пространственной асимметрии размещения трудовых ресурсов регионов, определены ее факторы, показатели и последствия.

Усовершенствована процедура дифференциации регионов Украины на более и менее развитые. В качестве критерия группировки предложен показатель соотношения валового регионального продукта и расходов на душу населения, что позволило оценить эффективность функционирования трудовых ресурсов на региональных рынках труда и качество жизни населения в региональном разрезе.

Исследована эволюция концепции человеческого капитала и связанных с ней идей. Усовершенствован научный подход к алгоритму расчета человеческого потенциала регионов Украины. Проведен анализ уровня развития человеческого капитала в регионах Украины. Определена взаимосвязь интегральных компонентов индекса развития человеческого потенциала с масштабами внешней трудовой миграции. На основе анализа региональных особенностей миграционного поведения украинских домохозяйств определены региональные модели внешней трудовой миграции населения Украины.

С целью объективной оценки степени неравномерности социально-экономического развития украинских регионов и определения основных направлений государственной политики в области повышения эффективности реализации трудового потенциала регионов Украины разработан индекс региональной асимметрии.

На основании построенных в диссертационной работе моделей зависимости валового регионального продукта Донецкой и Тернопольской областей от показателей социально-экономического развития регионов разработаны Концепции их региональных программ. Усовершенствована система мероприятий, направленных на преодоление пространственной асимметрии размещения и функционирования трудовых ресурсов регионов Украины.

Ключевые слова: экономическое пространство, регион, региональная асимметрия размещения и функционирования трудовых ресурсов, домохозяйство, человеческий капитал, индекс развития человеческого потенциала, миграция, личное подсобное хозяйство, индекс региональной асимметрии, концепция социально-экономической региональной программы.

ANNOTATION

Shubnaya E.V. Regional features of spatial asymmetry of placing and functioning of labour resources in Ukraine. – Manuscript.

The thesis for the scientific degree of the Candidate of Economic Sciences, specialty 08.00.05 – Development of Productive Forces and Regional Economy. – National Academy of Municipal Economy. – Kharkiv, 2011.

Essence of spatial asymmetry of placing of regional labour resources is explored, indexes and factors of its forming are certain. The analysis of quantitative and qualitative descriptions of labour resources in the cut of regions is conducted.

Differentiation of Ukrainian regions in more and less developed regions is held. The analysis of regional features of economic conduct of Ukrainian households is carried out. Main descriptions of households` labour migration from more and less developed regions are certain.

Perfection of calculation algorithm of development index of regional human potential is carried out. Intercommunication of regional development index of human potential and its integral components with the scales of external labour migration from the regions of Ukraine is explored. The calculation algorithm of index of regional asymmetry is offered.

Conceptions of the regional socio-economic programs for Donetsk and Ternopol regions are developed. Main perfection directions of management process by the labour resources of Ukraine which have specific character for the eastern and western regions of country are certain.

Keywords: economic space, region, regional asymmetry of placing and functioning of labour resources, households, human capital, development index of human potential, migration, personal subsidiary economy, index of regional asymmetry, conception of the socio-economic regional program.

ШУБНА ОЛЕНА ВАСИЛІВНА

**РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВОЇ АСИМЕТРІЇ
РОЗМІЩЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ
ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Підп. до друку 19.09.2011. Формат 60 x 84/16.
Папір офсетний. Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. №284.

Донбаська державна машинобудівна академія
84313, м. Краматорськ, вул. Шкадінова, 72.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 1633 від 24.12.2003